

УДК 821.162.5'06-3.09

РІДНЕ І ЧУЖЕ ТА ЇХНІ ЛІТЕРАТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ОПОВІДАННЯХ ЮРІЯ БРЗАНА

Ольга ТИТАРЕНКО

*Львівська СЗШ № 34 імені Маркіяна Шашкевича,
вчитель-методист зарубіжної літератури,
вул. Городоцька, 71/15, 29016 Львів, Україна
тел. (0038 097) 254 72 17, e-mail: lion7778@mail.ru*

У статті досліджено аспекти етнічної самосвідомості, національної ідентичності лужицьких сербів у творах відомого лужицького письменника Ю. Брзана. “Рідне” і “чуже” (як вороже, дружнє або дивнє) та їхні літературні трансформації відображено у новелах: “Як стара Янчова воювала з владою” (1951), “Краузове” (1969), “Прикордонний камінь” (1972), “Прикраса нареченої”, “Сива історія”, “Професор Ханкау”, “Медаль з портретом Бісмарка” (1979), “Багато води скло” (1986). Головна ідея цих творів визначається як ствердження національної самобутності при одночасному приєднанні до загальноєвропейського художнього розвитку.

Ключові слова: ідентичність, етнокультурний стереотип, трансгресія, етноцентризм, культурний релятивізм, поетична трансформація, колективне несвідоме, національний архетип.

Категорія “іншого” в параметрах національної ідентичності та художнє освоєння іонаціонального на підставі спостережень соціопсихологів, культурологів, психологів, літературознавців простежується в еволюції сприйняття іонаціонального за формулою “своє–чуже”, “ми–вони”, “я–він”, і, зрештою, “я–ти”. Спостереження образу іонаціонального в літературі ведуть до висновку, що цей образ використовують задля декларації різноманітних ідей і він відбиває несхоже світовідчуття митців різних історичних періодів та літературних напрямів. Сприйняття іонаціонального в літературі формується через поступове подолання первісної ворожості до “чужого” і визнання “чужого” / “іншого” рівним “своєму”, але принципово “інакшим” [1]. Це й уможливило усвідомлення єдності не як природного одного-єдиного, а як діалогічної згоди не злитих двох або декількох [2: 370]. Саме зв’язок особливостей рецепції іонаціонального з національною ідентичністю визначає логіку сприйняття “чужого”. Під впливом творчості М. Бахтіна сформувалася певна традиція сучасної філософії культури, представлена іменами В. Біблера, С. Аверинцева, Ю. Бромлея, С. Арутюнова, С. Лотмана, Л. Гумільова, В. Агєєва, К. Гаджієва, П. Шихерєва, В. Трусєва, А. Філіппова, В. Сичинського, О. Кульчицького, А. Єрмоленка, Ю. Римарєнка. Перебуваючи у методологічному полі саме такої традиції, не можна не помітити, що при всій удаваній продуктивності й перспективності сама концепція культури як діалогу різних культур залишається усе ще теоретично недостатньо обґрунтованою.

Дослідження характеру діалогу двох різних культур у серболужицькій малій прозі на матеріалі оповідань Юрія Брзана й становить головнє завдання нашої розвідки. Об’єктом дослідження вибрано такі тези:

- Система відношення “свій – чужий” описує процес становлення літературних героїв як процес трансгресії, або переходу.

- Спосіб буття літературного героя є процесом трансформації стану “свій – чужий” у стан “свій – інший”.

- Поняття буття людини в літературі, яке виходить із співвідношення “стереотип – комунікація”, засвідчує, що прилучення до іншого є не стільки інтерпретацією іншого, скільки вираженням критичної позиції до власних культурно-історичних настанов.

- Механізм ідентичності – це необхідна умова спадкоємності соціальної структури і культурної традиції.

У межах дослідження аспектів культурного життя національних меншин та ідентичності особливий контекст має лужицька проблематика. На думку мовознавців і культурологів, за сучасних економічних та соціальних умов кожна етнічна меншина асимілює. Така проблема є актуальною і для лужицьких сербів у Бранденбурзі та Саксонії, її активно досліджують сучасні серболужицькі науковці [4]. Нові моделі гібридності й транскультури спрямовані на змішання та визнання культурних розбіжностей [5: 90], а тому людина може себе ідентифікувати за:

- наголосом на тому, що зближує її з групами інших людей;

- відштовхуванням від того, що найбільше відрізняє її від чужинців, тобто від тих, із ким вона не бажає ідентифікуватись;

- вибором тієї системи культурних цінностей, які вважає найбільш органічними для своєї особистості;

- тим, що об’єднує всіх людей і постає загальнолюдськими прагненнями.

Звідси випливає, що людина може ідентифікувати себе з певними національно-етнічними групами на підставі: а) мови; б) початкової системи цінностей; в) генетичних особливостей; г) історичного минулого; ґ) перспектив майбутнього; д) особливостей психічного складу характеру.

Для багатьох етнічних груп найбільш значущим символом колективного членства є мова. Із живих джерел народної творчості, рідної мови народилася самотня, цікава література лужичан, в якій визначне місце займає творчість Юрія Брезана (1916–2007). Лужицький серб за походженням, письменник, відомий суспільний діяч, він завжди відчував зв’язок зі своїм народом – і у творчості, і в житті. Питання національної ідентифікації Юрій Брезан підіймає на вищий рівень усвідомлення, його вирішення впливає на визначення сенсу життя, призначення у соціумі. Дух індустріалізації Лужиці, який змішав людей, мови, звичаї, надав цим перетворенням різнобічного характеру [6: 194–195]. Однак у лужицькій літературі *рідне* як національний елемент звучить основним лейтмотивом. Досвід народу передається через символ як універсальний засіб пояснення духовної реальності.

Символ народних традицій, символ *рідного*, відображений як художня деталь – намисто – в новелі Ю. Брезана “Прикраса нареченої” (1979) [7: 455]. Це історія про життя кількох поколінь лужицької родини, їхні успіхи та поразки, переживання та радості, що символізує намисто, яке передається у спадок з покоління в покоління. Ю. Брезан вкладає у зміст новели автобіографічні елементи: чудове святкове вбрання сорбських дівчат кілька разів на рік вдягає племінниця письменника, молодша дочка його сестри. Це “...тяжке намисто з двадцяти п’яти срібних та двох золотих монет і одного медальйона, оздобленого золотом” (тут і далі український переклад наш) [7: 455]. Найдавніша монета виготовлена у 1590 році, це двійний талер із зображенням герцогів Саксонського курфюршества Августа Христіана та Іоана Георга. Такі намиста з давніх часів були прикрасою нареченої із забезпеченої родини і до часів відміни кріпацького права налічували всього кілька срібних монет. Намисто, на думку письменника, наочно показувало, скільки грошей треба мати тому, хто захоче посвататися. Родина письменника була небагатою, і те, як потрапило у його сім’ю намисто із срібних та золотих монет, було незвичайною історією, яка линула більш ніж на півтора століття у минуле. На прикладі життя дідуся письменника – Яна –

відображено нелегкий шлях простого лужицького традиції, подарував своїй нареченій намисто з восьми стародавніх срібних монет і протягом кількох років збільшував його. Справу дідуся Яна продовжував його син Якуб, він збільшив намисто до тридцяти однієї монети для своєї дочки Агнес. Юрій Брезан пригадує дядька Якуба сивоволосим, поважним паном, якого часто зустрічав на пошті. Якуб завжди залишався у селі чужаком, не таким, як всі. Він звертався до всіх на “ви” і з ним розмовляли на “ви”, вітаючись, він піднімав капелюх, навіть із дітьми. Автор розповідає, як він одного разу побував в гостях у дядька Якуба. Найбільше враження у письменника викликала велика кількість чудових книг із золотими буквами на корінцях, їх Якубові довелося продати, щоб оплатити власний похорон. Коло спогадів матері письменника про спадкове намисто замикається, коли молодий Юрій Брезан дізнається про те, що батько Якуба Ян сто років тому народився у будинку, де жила тепер родина Брезанів. Літературознавець О. Дранов у передмові до збірки творів Ю. Брезана висловлює думку про те, що новела “Прикраса нареченої” нагадує “фізіологію звичаїв” та втілює ідею вироку, народної моралі людям, які живуть не за сумлінням, зрадили високі духовні заповіді заради користі [7: 21].

Поетичну трансформацію народного джерела передає Ю. Брезан в оповіданні “Багато води стекло” (1986) [7: 496]. Образ води у цьому творі відображає народну ментальність, колективне несвідоме, яке виконує унікальну духовно-практичну функцію у свідомості людей. Цей глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості залежить від етногенетичної пам’яті та культури народу. Характерною стильовою інновацією серболужицької малої прози взагалі є художнє вираження свого, рідного через символ (як багатозначно-іраціональний та логічно невизначений образ) “речей у собі” (термін І. Канта) та ідей, що перебувають за межами чуттєвого сприйняття і дають можливість символічного поєднання природи і свободи. Символ набуває статусу особливого засобу духовного усвідомлення реальності через перенесення рефлексії щодо предмета споглядання. Прагнення наблизитись до “прихованої реальності”, “ідеальної суті світу” у містифікованій формі експлікують символи природи у багатьох лужицьких письменників: “межа” в однойменній новелі Вілема Б’єро; “крута стежка” в оповіданні Доротеї Шолчиної “Крута стежка”; “проліски”, “каштан”, “голуб” у новелах Є.-М. Чорнакец, “вода” – в оповіданні Ю. Брезана. Прагнення до духовної свободи, соціальна рівність “рівних перед Богом” людей, духовне удосконалення, єдність із природою, що зцілює людину від “вульгарно-матеріальних інтересів”, дає змогу визначити у серболужицькій новелістиці риси трансценденталізму. Априорною формою пізнання, що упорядковує дослідні дані, є колективне несвідоме. Колективне несвідоме існує за своїми законами, процеси, які в ньому відбуваються, найчастіше недосяжні для розуміння, хоча на поверхні сприйняття бачимо національний архетип, що містить національні традиції, рідну мову, народний одяг тощо. Колективне несвідоме складається не лише з архаїчних форм, а й цілком сучасних, оскільки воно постійно рухається. Так Юрій Брезан узагальнює відчуття руху, перетікання через образ-символ “воду”.

Молодший правнучок лужицького дідуся, який все своє життя копав у селі колодязі та прокладав труби, запитав у нього, що таке вода. Намагаючись відповісти на це запитання, дідусь пригадав народні оповіді, зібрав “струмки в одне русло, і потекла ріка пам’яті...” [7: 496]. Герой оповідання згадав цікаву давню лужицьку легенду про те, що сльози радості і болю від кохання богині перетворилися на прісну і солону воду. І поки буде існувати кохання, у людей, тварин та риб буде достатньо води. Що може бути краще для старого, ніж чиста вода з колодязя – солодкі сльози юного кохання. Особливо, якщо ця вода з рідного села. Відчуття рідного, природного трансформується у новелі у всі види та образи води. Письменник разом із старим дідусем милується також природою рідного краю у час “розваг” води: “Несподівано присне на вас дощиком у спекотний літній день... Любить вода із сонячними промінцями побавитися, особливо вранці, коли роса ще спить на траві...

Я рано встаю і часто цією фатою, зітканою із води, милуюся. Був би я художником, намалював би все це” [7: 499]. Дідусь бачив рідну річку тихою і грізною, привітною і сердитою, грайливою і сонною. Якось сільська річка не на жарт розгнівалася, стала чорною від люті, знесла багато дерев і паркан дідуса, який він вчасно знайшов, та одяг молоденької вчительки, який підібрав закоханий у неї мельник. Так річка відіграла роль носія долі для мешканців села: “...у них все налагодилося. Млин мельника крутився на повну і незабаром намолов одного за другим трьох маленьких мельників та чотирьох крихітних вчительок” [7: 501]. Герой закликає берегти рідну річку і... тих двох чапель, з якими нібито був знайомий, разом з ними відчував себе у дитячій казці, з якої починалися витoki рідної річки, як із маленького джерельця. З роками герой оповідання багато чого почав бачити по-іншому, і, “...опинившись сьогодні на тому ж місці, думав би інакше – маленька калюжа, крихітне, ледве помітне джерельце, у який потужний потік воно перетворюється: зараз зовсім безсиле, воно піднімає потім великі кораблі. Сьогодні я сказав би, що так багато маленьких струмків зливаються, щоб укінці перетворитися в одну велику ріку, і ріка, потужна ріка завжди повинна пам’ятати про маленьке джерельце, з якого бере свій початок” [7: 507]. Дідусь з радістю пив воду з криниці і давав пити правнучку, щоб рідна, чиста колодязна вода додала їм обом здоров’я. Дідусь сподівається, що хлопчик доживе до його віку і так само піде із своїм правнуком до колодязя, щоб напитися такої ж смачної води, пригадати своє, рідне. Так літературна трансформація рідного дає змогу відчутти народні корені, берегти природу свого краю та пам’ятати і захищати свою батьківщину.

Літературну трансформацію *чужого* як *ворожого* показано у новелі Ю. Брезана “Медаль з портретом Бісмарка” (1979) [7: 481], в якій розповідається про спроби запланованого послідовного викорінення національної свідомості лужичан. Трансформовано узагальнений образ лужичанина, який за часів нацизму вимушений був приховувати себе “справжнього”, чужими для нього стали і назви: попередню назву села, як негідну, низьку, забули. “На вивісках та печатках з’явилося нове – замість м’якого слов’янського різке германське” [7: 482]. Цікаву історію про навчання та виховання лужицьких дітей у німецькому дусі розповів головному герою місцевий кантор. За два роки до початку нового століття він приїхав у це село кандидатом на посаду вчителя, село було тоді повністю лужицьким – за винятком “замку” та деяких службовців. Коли дітей приводили у перший клас, “вони були тупі, як корки, по-німецькому не розуміли ні слова, і тому німецьку мову... втлумачували в їхні голови за допомогою різки” [7: 484]. Із “любові до дітей” кантор вирішив звужувати “чужі елементи” іншим способом: замість батога він запровадив пряники – господар замку давав три талери щомісячно для нагородження кращих учнів із німецької мови, раз на тиждень першому у навчанні дарували плитку шоколаду, другому – коробочку льодяників. Прогресивний учитель рекомендував учням практикуватися в німецькій мові один з одним у школі, а особливо вдома, в родині. Кантор виявився неабияким психологом, він порадив дітям називати батьків не словами “тато” і “мама”, які в обох мовах звучать майже однаково, а “мамочка” і “таточко” німецькою. Кантор, вивчаючи світ дітей, зауважив, що все має свої назви: наприклад, ділянка лісу, де завжди багато грибів, таємничий розбійницький притулок, скупчення кам’яних брил, місце, де зручно купатися, струмок, де ловлять раків, – все це мало лужицькі назви. Також тут звучали стародавні слов’янські назви міст та сіл, всі розуміли, що Люббен – це “по-справжньому” Любин, Губен – Губин, Дьоберн – Дербно, Рітчен – Речиці, Бауцен – Будишин, Дрезден – Дрезна, а Лейпціг – Ліпск. Вчитель віднайшов для них німецькі географічні назви та організував для учнів повчальну гру “Седанська битва” на честь перемоги німців над французами у 1870 році під час франко-пруської війни. Цю гру проводили якраз у тих місцях, які були перейменовані ним. Так, день “Седанської битви” мав на меті не тільки красноріччя та патріотичне виховання, а й значно сприяв витісненню старих назв. Хто з дітей

хотів бути “пруський офіцером”, повинен був добре говорити німецькою, а “королем Пруссії” вчитель оголошував тільки такого юнака, який і поза школою говорив тільки німецькою. Потерпілими поразку, полоненими “французами” ставали ті учні, які відставали у вивченні мови. “Седанська битва” показувала: тільки той, хто добре говорить німецькою, може розрахувати на місце під сонцем. Загалом у кожному селі бачили, що господар замку, старший лісничий, жандарм, ландрат, начальник поліції – всі представники влади говорили німецькою. Невдовзі у селі був досягнутий перехідний ступінь у використанні двох мов: батьки та діти розмовляли німецькою, а старші, зокрема бабусі – лужицькою, чим “погано” впливали на онуків. Але винахідливий вчитель вирішив і це питання: разом із дружиною вони відкрили німецький дитсадок у вільних приміщеннях школи.

Так вони “знешкодили” бабусь, і через два роки до школи у перший клас прийшли діти, які вміли розмовляти німецькою, через дванадцять років вся молодь у селі розмовляла німецькою, окрім впертого Пауля Рохарка.

Літературознавець О. Дранов, аналізуючи цю новелу, зазначає, що “...так, “ласкаве” підкорення іноді страшніше, згубніше від насильницького, більшість сільських дітей, які спокусилися на приманки вчителя-“добряка”, який цукерками платив за зраду рідній мові, піддається онімечуванню” [7: 21]. Проте цією печальною істиною не вичерпується зміст оповідання – в образі “тупого” Пауля Рохарка, який так і не змінив лужицьку мову на німецьку, письменник Ю. Брезан стверджує віру в перемогу народного духу над всіма спробами його знищити. Нездібний учень виявився розумнішим за свого хитрого вчителя, він перетерпів, переcheкав час нацистської неволі, не зрадивши ні самому собі, ні своєму народові, не порушив вікових заповітів визвольної боротьби, став мовчазним прихильником антифашистського Опору. За всі роки нацизму Пауль нікому не сказав, що здогадується, ким є насправді той молодий чоловік, від імені якого ведеться розповідь (у цьому образі відображені автобіографічні риси, які нагадують про антифашистське минуле молодого Брезана). Пауль навіть не піднімав руки для привітання, а “...з панськими кінцями розмовляв лужицькою мовою” [7: 483]. Назва цього оповідання – “Медаль з портретом Бісмарка” – символічна. Медаллю нагороджував вчителя у Берліні статс-секретар зі словами: “Ви – солдат темного фронту”. Але ж хто кому протистоюв: діти і держава? У цій боротьбі кантор, як і в свого часу Бісмарк, бачив тільки мету, для досягнення якої дозволено використовувати будь-які недемократичні методи.

Юрій Брезан у своїх новелах змальовує лужичан стійкими, сильними духом людьми. У збірці оповідань та віршів “На межі росте хліб” (1951) він створив образи борців за збереження свого, рідного. Це селянин Петр Бетка, водій Віллі Бартош, старий наймит Хенчель, лісник Дубан. Особливе місце серед героїв-борців займає образ “старої Янчової” з новели Ю. Брезана “Як стара Янчова воювала з владою” (1951) [8: 44–83]. Янчова узагальнює кращі якості лужицького народу, символізує його життєлюбність та боротьбу за національну та соціальну справедливість. Брезан перший з лужицьких письменників “зафіксував” процес здійснення мрії лужицьких селян, розповівши про те, як Янчова вічно воювала з владою, як згодом стала “частиною” цієї влади, як у нових умовах, при народній владі, селяни змогли навчати своїх дітей лужицькою мовою, отримали можливість здобувати професії.

Рідне і чуже зображується в новелі у протиставленні простого народу і влади. Дбаючи про їжу для своєї родини, Янчова й розпочала свою справжню війну з владою з історії про конюшину й пшеницю, про битву з лютими псами на буряковому полі. Рідне і чуже протиставляється насамперед на рівні мови. Представники влади мають німецькі імена і прізвища – поліцай Шіллер, Віллі-різник, вісімнадцятирічна Аннеліза, дочка вахмістра, яка верховодила в селі “спількою німецьких дівчат” – і говорять вони виключно німецькою мовою. Німецькою мовою були написані і ворожі таблички жадібного орендара з написом

“Verboten” (Заборонено), що забороняли вхід навіть на ту ділянку лісу біля Зеленого ставу, де Янчова збирала хмиз. Протиставлення рідного й чужого виявляється у новелі також у порівнянні сільського та міського, гуманістичного та фашистського. На Різдво до старої Янчової приїхали гості з міста – її старша дочка з чоловіком на прізвисько Чорний Вальтер. Онук Янчової Юрій з цікавістю розглядав своїх батьків, які стали для нього чужими. Коли батьки заговорили до сина німецькою мовою, хлопчик просто втік. Ніхто ще не знав про те, що у дев’ятнадцять років солдат німецького війська Юрій загине через ту ж таки чорну уніформу батька, захищаючи не своє, рідне, а чуже. Рідне і чуже протиставлено тут також на рівні ціннісних орієнтацій. Після того, як Янчова побачила чорну уніформу зятя, вона відмовилася прийняти їх вдома і пояснила, що їй в хаті нацисти не потрібні. Світогляд зятя визначався коротко та влучно: головне, щоб у кишені щось було! Не випадково, що і в новелі “Краузове” (1969) Ю. Брезан розповідає про те, що аж до останніх днів війни крамниці колоніальних товарів належала якомусь Закжецькому, нацистові, який лото ненавидів лужичан, а трудівник Старий Крауз відстоював національні традиції [9: 162]. У новелі “Краузове” бачимо тип колективної ідентичності за чинником роду (термін культуролога Е. Сміта) [3: 314]. Класифікація за родом є зв’язувальною ланкою з іншими видами ідентичності; в такому випадку родова ідентичність створює умови для колективних дій. Зокрема, донька Крауза призначила день свого весілля за лужицьким звичаєм – у вівторок; на п’яту повоєнну осінь новий хор “Домовіни” співав під керуванням молодого вчителя невідомі слова на невідому мелодію, і люди слухали, як хор співав по-лужицькому: “Постали із руйн...” [9: 164]. Стара Янчова також, незважаючи на заборони, розмовляла лужицькою, трималася свого, рідного. Маленьку онуку стара Янчова, всупереч усім Зігліндам, назвали Миркою – зменшено від Мирослави. Це ім’я, якого не мав ніхто в селі, Янчова вчитала в старому лужицькому календарі “Краян”, який у той час був заборонений. По-іншому ставляться селяни до появи чужого у вигляді військовополонених або “остарбайтерів”. *Чуже* ними сприймається як *дружнє*. Замість чоловіків, яких забрали із села до Росії чи Африки, Норвегії чи Греції, в селі з’явилися інші: колгоспники з України, рибалки з Нормандії, виноградарі з півдня Франції, ремісники з Бельгії. Не відчуваючи ворожих намірів з боку чужих, селяни приймали їх дуже гостинно, тепло, з любов’ю. Найбільше сільська дівчата любила робітника Ваньку з Києва, який допомагав жителям села. Так своє рідне і дружнє чуже об’єднували свої зусилля у боротьбі з агресивним чужим. Після війни всі військовополонені й примусово вивезені робітники повернулися додому, а до села прибули нові люди – здебільшого із Сілезії, дехто з Чехословаччини або Східної Пруссії. Селяни допомагали їм влаштуватися, приймали, як добрих гостей. Стара Янчова навіть віддала своє ліжко для дітей. Моральна сила, чистота, стійкість характеру простої жінки яскраво виявляється в кінці новели. Коли повертається її старша дочка з Чорним Вальтером у рідне село ні з чим, стара Янчова допомагає їм чим може. Доля Марії Янчової – типова для кількох поколінь серболужицьких селян. Юрій Брезан, зображуючи опір лужичан всьому чужому, ворожому, підкреслює характерну рису свого народу – почуття гумору у будь-якій ситуації, що забезпечує його життєздатність.

З портретом лужицької Душі знайомить його новела “Сива історія” (1979) [7: 474]. Жителі містечка Будишина зі суто селянською кмітливістю виходять із складної небезпечної ситуації, в яку їх поставили королі – чеський Їржи Подебрад (1420–1471) і угорський Матяш Корвін. Мається на увазі Хуньяді Матяш (1443–1490), король угорського королівства з 1458 року, який проводив політику централізації країни, а у 1468–1470 роках очолив загарбницькі походи проти Чехії, захопив Моравію та Сілезію. Цікаво, що пам’ятника Матяшу-Ворону в Угорщині немає, а у лужичан – є; сидить собі на троні з дуже суворим поглядом біля міських воріт давнього Будишина, на голові вінець, а в руці – скіпетр. Угорці не перестають дивуватися, як вийшло, що їхній великий король там опинився. Юрій Брезан розповідає історію про те, як королі посварилися через землі Богемії і почали

війну. Один із радників Матяша звернув його увагу на те, що шість верхньолужицьких міст на чолі з головним містом маркграфства Будишином зобов'язані за угодою надати королю Богемії військову допомогу. Оскільки лужичани не хотіли воювати, а найближчий астролог жив аж у Празі, вирішити складне питання допомогла кмітливість та почуття гумору сорбів. Вони повідомили обох королів про те, що щиро вдячні за запрошення взяти участь у війні та “горять бажанням перемогти разом з ними”, але придумали хитромудрі відмовки про те: що, мовляв, на превеликий жаль, у шести містах почалася епідемія дуже небезпечного грипу, або про минулорічну навалу голодних щурів, які нібито знищили всі арсенали шкіри та сукна, або про свинку та скарлатину, нестачу шнурків тощо. Міські голови насолоджувалися власною кмітливістю, старійшина цеху сукноробів щодня відпускав новий жарт на адресу Їржи чи Матяша. Жителям Будишина все ж таки вдалося позбавитися від “вірної служби законному правителю”, на війну вони так і не пішли, тому що в очах лужичан будь-яка війна – справа незаконна. Вони свого домоглися, незважаючи на те, що декому з них довелося заплатити власним життям за вигадану бездіяльність. А пам'ятник, збудований угорським королем Матяшем Корвіном у Будишині як символ перемоги, не принижує лужицької гідності.

Літературні трансформації рідного і чужого у новелах Юрія Брезана мають багато значень. Зокрема, у новелі “Професор Ханкау” (1979) [7: 489] *чуже* сприймається як *дивне*, автор відображає процес транgresії (або переходу) опозиції “свій – чужий” через невизначеність, динамічність та відкритість літературних образів. Письменник розповідає про свою зустріч з колишніми однокласниками, учнями гімназії, через сорок п'ять років після закінчення. Вони стали зовсім чужими, їм було незручно та дивно звертатися один до одного на “ти”. Брезан у процесі розповіді вживає слово “чужі” десятки разів, підкреслюючи, що, змінивши місце проживання, з часом люди стають чужими, змінюється початкова система цінностей, мова, особливості психічного складу характеру, визначення перспектив майбутнього. Слогади покриваються сіро-блакитним пилом, шаром плісняви, що має запах підвалу, і “...рум'яна чужа жінка обов'язково продекламує: “Discipuli quondam gimnasiі” (колишні учні гімназії)” [7: 496]. Позитивне враження, ковток свіжого повітря дає письменнику тільки прогулянка по рідних місцях: “знайома дорога до школи; ось ріг вулиці, де я щоденно зустрічав поштаря, який час від часу передавав мені лист від дівчини, яку я любив...” [7: 490]. Доречно пригадати цикл новел Юрія Брезана “Враження” (“*Lužiske impresije*”, 1972), в якому цікавим є нарис “Прикордонний камінь”. Символом кордону між рідним і чужим зображено камінь, який стоїть на останньому пагорбі по дорозі до рідного села письменника.

Прямуючи через історії простих служок з дворянського маєтку, через дослідження внутрішньої будови каменів, творча фантазія письменника перетворювала ставок на океан, куди вирушали у плавання кораблики з мріями, а поверталися з досвідом. Ствердження національного духу становить одну з головних ідей серболужицької літератури взагалі і новелістики зокрема, що і визначає головний зміст традицій. Питання про наявність, розвиток та актуальність літературної традиції в оповіданнях Юрія Брезана, на нашу думку, особливо важливе та цікаве з тієї причини, що перед письменником постала необхідність ствердження національної самобутності при одночасному приєднанні до загальноєвропейського художнього розвитку. Звідси випливає, що літературні герої Юрія Брезана можуть ідентифікувати себе із певними національно-етнічними групами на основі: а) мови; б) початкової системи цінностей; в) генетичних особливостей; г) історичного минулого; г) перспектив майбутнього; д) особливостей психічного складу характеру.

Отож, до поняття про своє, “рідне” у серболужичан належать:

- суб'єктивна актуальність національної ідентичності;
- почуття належності до національної групи;
- ступінь прив'язаності до національної ідентичності;

- ступінь прив'язаності і почуття стосунку до національної території;
- соціальні почуття національної гордості, національного сорому, провини і т. п.;
- національна самоповага.

Натомість “чуже” сприймається по-різному, залежно від його намірів: як вороже, як дружне або ж як дивне. Тези, вибрані об'єктом дослідження цієї розвідки, справді розкривають сприйняття рідного й чужого та їхні літературні трансформації в оповіданнях Юрія Брезана, які займають гідне місце у скарбниці серболужицької літератури ХХ ст. і ще довгий час будуть привертати увагу дослідників.

-
1. *Теличко Т. Г.* Формирование “иногo” в западноевропейской литературе // Мова і культура. К.: Видавничий дiм Дмитра Бураго, 2005. Вип. 8. Т. VIII. С. 137–146.
 2. *Бахтин М. М.* К методологии гуманитарных наук // *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества. М., 1986.
 3. *Культурологія: Навч. посiб. / За ред. В. М. Пічі.* Львів, 2007.
 4. *Шольце-Шолта Д.* Ситуація у Нижній Лужиці після воз'єднання Німеччини // Питання сорабістики. Х Міжнар. сорабіст. семінар. Львів; Будишин, 2005. С. 33–39.
 5. *Келлерова І.* Серболужицьке народознавство та емпіричні культурологічні дослідження сьогодні // Питання сорабістики. Х Міжнар. сорабіст. семінар. Львів; Будишин, 2005. С. 86–94.
 6. *Моторный В. А., Трофимович К. К.* Серболужицкая литература: История, современность, взаимосвязи. Львов, 1987.
 7. *Брезан Ю.* Избранное. М., 1987.
 8. *Дивна любов.* Оповідання лужицьких письменників. К., 1984.
 9. *Відкриття.* Оповідання письменників НДР. К., 1978.

**NATIVE AND FOREIGN IN SORBIAN LUSATIAN STORIES
AND ITS LITERARY TRANSFORMATIONS
(ON THE MATERIAL OF NOVELS BY Yu. BRYEZAN)**

Olha TYTARENKO

*Markiyan Shashkevych secondary school № 34 in Lviv,
teacher-methodologist of foreign literature,
Horodotska st., 71/15, 29016 Lviv, Ukraine
tel. (0038 097) 254 72 17, e-mail: lion7778@mail.ru*

Aspects of ethnic self-consciousness, national identity of Lusatian Sorbs in works of the famous lusatian writer Yuriy Bryezan are researched in the article by O. Tytarenko. Native and foreign and its literary transformations are revealed in the following novels: “How an old Yanchova fights against authorities” (1951), “Krauzovs” (1969), “Border stone” (1972), “Bride adornment”, “Hoary history”, “Professor Khankau”, “Medal with the portrait of Bismark” (1979), “Much water has flowed” (1986). The confirmation of national selfhood with simultaneous joining to general European artistic development is determined as the main idea of Serbian Lusatian literature.

Key words: identity, ethnocultural stereotype, transgression, ethnocentrism, cultural relativity, xenophobia, cosmopolitanism, poetic transformation, collective unconscious, national archetype.

**“РОДНОЕ” И “ЧУЖОЕ” И ИХ ЛИТЕРАТУРНЫЕ
ТРАНСФОРМАЦИИ В РАССКАЗАХ ЮРИЯ БРЕЗАНА**

Ольга ТЫТАРЕНКО

*Львовская СШ № 34 имени Маркияна Шашкевича,
учитель-методист зарубежной литературы,
ул. Городоцька, 71/15, 79016 Львов, Украина
тел. (0038 097) 254 72 17, e-mail: lion7778@mail.ru*

В статье исследованы аспекты этнического самосознания, национальной идентичности лужицких сербов в произведениях известного лужицкого писателя Ю. Брезана. “Родное” и “чужое” (как враждебное, дружественное или удивительное) и их литературные трансформации отображены в новеллах: “Как старая Янчова воевала с властью” (1951), “Краузове” (1969), “Пограничный камень” (1972), “Украшение невесты”, “Седая история”, “Профессор Ханкау”, “Медаль с портретом Бисмарка” (1979), “Много воды с тех пор утекло” (1986). Главная идея этих произведений определяется как утверждение национальной самобытности при одновременном присоединении к общеевропейскому художественному развитию.

Ключевые слова: идентичность, этнокультурный стереотип, трансгрессия, этноцентризм, культурный релятивизм, поэтическая трансформация, коллективное бессознательное, национальный архетип.

Стаття надійшла до редколегії: 05.09.2008
Прийнята до друку: 25.12.2008